

SEYAHATNAME

SOFYA'DAN İSTANBUL'A

GENÇ CUMHURİYET'E YOLCULUK

ANGEL KARALIYÇEV

Bulgarcadan Çeviren:
Hüseyin Mevsim

yarım okkası beş kuruş. Şumnu'nun bir köyünden geldiğini anlatan bir satıcı artık mastikayla kafayı bulmuştu. Derdini anlatıncaya kadar alıcılar dutlara ördek gibi saldırdı.

Bir Tablo

Yeni Cami önünde, mermerin üzerine bir evsiz barksız çömelmiş ve uyuyakalmış. Baş, bacaklarının arasına düşmüş. Başsız bir atlı, baldan da tatlı sabah uykusuna yenik düşmüş. Karşımızda başka bir centilmen duruyor, yamalı giysiyle. Kısa boylu, burnundan kıl aldırıyor. Şal da bağlamış. Bir eli cebinde. Sol ayağı hafif önde. Sigara tütürüyor ve bekliyor. Bir zamanların Hipodromu'ndan kalmış diyeceksin. Oyun sahasının mermer basamaklarında uyumuş, burun ve kulak kesmiş. İmparatora taş atmış. Deri çuvala tıklmaktan son anda yırtmış. Şimdi sırtına Anadolu salatalığıyla dolu bir sepet yüklenmesini bekliyor.

Balkapan Han'dan Ayasofya'ya Gizli Bir Tünel!

İstanbul'da elli yıldır tüccarlık yapan Koprivştitsalı³⁰ Dragomirov ile geçen yüzyılda Bulgarların ticaret odağı olan Balkapan'a kadar gidiyoruz. Dragomirov, eski kelimelerle karışık hoş ve tatlı bir Bulgarca konuşuyor. Büyük bir demir kapıdan orta çağdan kalma taş bir yapıya girdik. Eski Bizans manastırı. Geniş avluyu incir ağaçları ve salkımlar gölgeliyor. Avlunun kaldırımı Dobruca arabalarının tekerleklerini ve Trakya atlarının nallarını hatırlıyor olmalı. İki hasarlı taş basamaktan, sanki tünel diyeceksiniz, üst kata çıkılıyor. Burada, Stamatov, Tıpçileştov, Doganov, Komandarev ailelerinin dükkânları bulunuyormuş. Gizli ihtilal komitesi tarafından İstanbul'u ateşe vermeye gönderildiğinde Vasil

30 Koprivştitsa (Avratalan) – Bulgaristan'da, Kocabalkan ve Karacadağ arasında konumlu bir kasaba.

Levski³¹ burada kahve yudumlamış. Bir yeraltı tüneliyle han, Ayasofya'ya çıkıyor. Kornişlerde koruklar ve incirler bitmiş. En eski pencereler dar ve derin, paslı tel örgülerle.

Çorapçı Han'ın kubbeli odalarını da gördük. Bir zamanlar Macarovların³² dükkânı burada bulunuyordu. Pencerede ışık huzmesi. Duvara, geçen yüzyılın ortalarından bir kasa örülmüş. Avusturya parası, altın para, gümüş mecdiyeler, rubiyeler ve beşliklerle doluymuş. Velyo Bivolarov'un ve Luka Radomirov'un 1872 tarihli tüccar defterini karıştırıyorum. İstanbullu Bulgar tüccarlar, milli uyanışın ve maddi kültürün ön saftaki erleriydi.

Bayezid Cami; Güvercinlerin Camisi

Yukarı doğru Volkan'ın³³ atölyeleri çınlıyor. Sokağın birinde uzayıp giden kararmış demirhane dizisi. Sudanlı zenciler gibi simsiyah demircilerin melankolik türkülerine ağır çekiç vuruşları eşlik ediyor. II. Bayezid'in yaptırdığı cami. Güvercinlerin camisi; avludaki sıcak havayı serinletiyorlar kanatlarıyla, yeşil dallar arasında uçarak. Bayezid, küçük bir bahçede uyuyor. Öncülü Yıldırım Bayezid³⁴, Bulgaristan'ı dize getirdi. Kosova Ovası'nda, Slavlara karşı tarihi savaşta şöyle konuştu: "Ey, müminler, bizler kefereye karşı gidiyoruz. Eğer Rabbimize sadık kalır ve O'nun elçisinin bize bıraktığı nasihate uyarsak, kaderimizi elinde tutan Rab, kefereyi elimize verecek. O yüzden, eğer aranızda namazını kılmayan,

31 Vasil Levski (1837-1873) – Bulgar ihtilalci.

32 Bulgar yazar, gazeteci ve diplomat Mihail Macarov'un babası İvan Macarov kastediliyor.

33 Volkan – Eski Roma mitolojisinde demircilerin hamisi olan ateş tanrısı.

34 Yazar, üçüncü Osmanlı padişahı Sultan I. Murad'ı kast ediyor olmalı.

orucunu tutmayan, gelirinin kırkta birini yetimlere vermeyen, el malına göz koyan, yüreğinde kötü düşünceler olan biri varsa, saftan çıksın ve evine dönsün. Serbestçe gitsin, ben kendisine dokunmayacağım.”

Bu sözler; orduyu son kerteye kadar coşturdu. Balkan halklarının en seçkin evlatlarının ecel şerbetini içtiği savaştan sonra, yarımadanın kaderi tamı tamına beş yüzyıl için belirlenmiş oldu.

Çemberlitaş: İstanbul'un Kurucu Sütunu

Konstantin Forumu'na dikilen yüksek bir sütun. Şehrin kurucusu sütunun üstüne Apollon'un Fidias'ın eseri olan heykelini dikti. Kadım tanrı alaşağı olunca, o ayrıcalıklı noktaya hayat gamından ve dünya derdinden uzak yaşayan kısa akıllı ruhaniler yerleşti. Benzer sütunlar, imparatorların Eski

Sarayı'nı Altın Kapı'yla bağlayan yol kenarında muhafız gibi dikiliyorlardı.

Boyunduruğa koşulmuş iki öküzü yeden şu köylü emmi de ne arıyor acep mermer taşları üzerinde? Boyunduruktaki pulluğu sürükleyen iki sakın emekçi, nadasa bırakılmış yumuşak toprağa dalmaya alışık, beceriksizce mermere basıyor ve bakınıyorlar.

Bizans'ın Üç Gücü

6. yüzyıl başlarında güçlü Bizans İmparatorluğu'nu iki Trak yönetiyordu: Büyük Jüstinyen ve başkumandanı Belisarius. Belisarius'un kâtipliğini yapan Prokopius³⁵ bir tarihçi ve şairdi; imparator hakkında şunu not ediyor: "Tavresium Köyü yakınında, Bederyan Kalesi bulunuyor. Bu köyde, âlemin imparatoru Jüstinyen doğdu."

35 Prokopius (500-565) – Bizanslı tarihçi, antik çağın son büyük tarihçisi olarak biliniyor.

Tavresium, bugün Köstendil'e bağlı Tavalicevo'nun adıydı. Jüstinyen sıradan bir ırgatın oğluydu. Her üç erkek de –imparator, başkumandan ve tarihçi– ebediyen tarihe geçtiler. Nesiller Jüstinyen'i dünyanın en güzel kilisesi olan Ayasofya'yı yaptırdığı; Belisarius'u – Jüstinyen'in tacını korumak için Hipodrom'da 40 bin kişiyi kılıçtan geçirdiği; Prokopius'u ise, bunların yaptıklarını kâğıda döktüğü için unutmadı. George Young, Jüstinyen'in bir Bulgar'ın oğlu olduğunu yazıyor. Tarih bize Bulgarların Balkan Yarımadası'na Jüstinyen'den yüzyıl sonra geldiğini yazıyor. Ancak Jüstinyen Trak'tı, daha sonra Slavlarla ve Bulgarlarla beraber dayanıklı bir potada eriyen Traklardan. Hiç kimse, 6. yüzyılda topraklarımızdaki en kalabalık yerli unsur olan Trakların kökünün Slavlar tarafından tamamen kazındığını kanıtlayamaz.

Ayasofya: Gökyüzünden Altın Zincirle Salınmış Gibi

Ayasofya için Prokopius şöyle yazıyor: “O göklere kadar uzanıyor ve nasıl ki bir vapur dalgalar üstünde yükseliyorsa, o da etraftaki yapıların üzerinde yükseliyor. İbadethane sanki gökyüzünden altın zincirle salınmış gibi.”

İçeri adım atar atmaz ürperiyoruz. Bu mabedin azameti sarsıcı bir intibai yaratıyor. Hayatında unutulmaz anlar yaşamak isteyen herkes Ayasofya'yı görmeli. İnsan elinden çıkan bu dâhiyane eserin, 10 bin ustanın altı yılda inşa ettiği bu mabedin eşi benzeri bulunmuyor. İnşaata iki mimar, Trallesli Antemius ve Miletoslu İsidoros yönetiyorlardı. Kubbe, görünmeyen sütunlar üstünde duruyor. (Trifon Kunev: “Bir an önce çıkalım buradan, kubbe başımıza çökecekmiş gibime geliyor!”) Günümüze ne efsaneler ulaşmış Ayasofya'yla il-

gili! Charles Diehl, bir meleğin imparatora kilisenin planını sunduğunu yazıyor: “Ameleler büyük kubbeye şekil verince, Jüstinyen her gün iskeleye tırmanıyordu. Ancak biraz huzursuzdu, çünkü malzemesi bitmişti. O zaman bir Tanrı elçisi göründü ona ve: “En sadık insanlarını ver, kilisenin tamamlanması için gereken altını getirsinler sana!” dedi.

İmparator, birkaç adamını gönderdi, yirmi civarında katırla. Tanrı elçisi önden yürüdü ve onları şehir surları dışında, bilmedikleri bir yere götürdü. Orada akıllara durgunluk veren bir saray gördüler. İçeri girdiklerinde, hepsi hayretten dilini yuttu – sarayın parıldayan salonlarında çil çil altınlar parlıyordu. Melek bir kürekle katırların sepetlerini doldurdu. Bu göksel altınla Jüstinyen, yere dayanmayan, ama görünmeyen temeller üzerinde duran kubbeyi inşa ettirdi.”

27 Aralık 537'de mabet törenle kutsandı. Jüstinyen, dört atın çektiği tekerlekli arabayla geldi. Birinci kapıdan geçtikten sonra loşlukta yakılmış kandilleriyle gümüş ikonostasyum parlayınca, sütunları ve avizeleri görünce, başı döndü. Bizans imparatoru çıldırmaşçasına içeriye doğru yürüdü, kubbenin altında durdu ve ellerini yukarı kaldırarak: “Şan olsun sana, Tanrım, bu işe beni layık gördüğünden. Seni geçtim, Süleyman!” diye haykırdı.

Bir köşe taşına, “Bu mabedi Tanrı için Jüstinyen yaptırdı” yazısı kazıldı. Ancak açılış gününün sabahında Bizanslılar dehşet içinde başka bir yazı okudular: “Bu mabet Tanrı için dul Ephrasia tarafından yaptırıldı.” O an bulunan ve huzura çıkarılan zavallı dula koca imparator kilisenin inşası için ne gibi katkısı olduğunu sordu.

“Hiçbir şey – dedi ürkekçe kadıncağız. – Sadece yük çeken hayvanlara su verdim. Her gün evimin yanından mabede taş taşıyan arabalar geçiyordu. Ben de öküzlere bakraç dolusu su çıkarıyordum.”

“Bırakın adı mabedi süslesin!” diye buyurdu Jüstinyen.

İmparator, bütün kilisenin duvarlarını saf altın levhalarla kaplatmayı düşünüyordu, ancak bilici kadınlar imparatorluk için açlık yılları geleceği ve o zaman halkın mabedin duvarlarını soyacağı uyarısında bulundular. Yeni tanrısal yapının duvarlarını süslemek için Jüstinyen Hellas'tan mermer istedi. Delfi'nin ve Atina'nın antik mabetlerinden en güzel mermerler gönderildi. Heliopolis'ten dört mor sütun geldi. Aynı mermerden imparator mezarları yontuldu. Kadın bölümünü çevreleyen küçük sütunlar, yeşil mermerden (koyu yeşil kristallerle), jasper ve granitten. Bütün taban mermer

kaplı. Duvarlar şeytan mermeriyle kaplı – boynuzlu başlar, iblis tebessümü. Hıristiyanların gizli işareti –balık– siyah mermere yontulmuş. Dokuz tunç kapıyla narteks kiliseyle bağlanıyor. İmparator Kapısı diye geçen ve elektron alaşımından yapılan üçüncü kapının üstünde İsa'nın, tahta oturmuş halde, etkileyici bir mozaik ikonası görünüyor; Tanrı oğlunun yavuz bakışı dikkatten kaçmıyor. Ayaklarına Bulgarkıran Vasilius çömelmiş. Kapılardaki bütün tunç haçların yatay kısımları kazınmış.

Ayasofya'nın korunmasıyla görevli Ali Sami Boyar –aydın bir Türk– Cumhuriyet yıllarında, ilk baştaki Hıristiyan mabedin yüce sanatının öne çıkması uğruna, zaman içinde pa-dışahların eklediği her dayanıksız şeyin kaldırıldığını anlattı.

Haçlılar, ikinci defa şehre 1204 yılında hâkim oluyorlar. Latin askerler sırtlan gibi Ayasofya'ya dalıyorlar. Göz tanığı olanlar bu talana ne diyor bir duyalım. Niketas Akominatos [Honiates]: “Yağmacılar mozaik işi altarı parçaladı ve aralarında paylaştı. Oysa değerli metaller ateşle eritilip sınırsız bir güzellikte birleştirilerek yapılmıştı; bu güzelliğe bütün halklar hayran kalmıştı. Altarın basamakları saf altındandı. Haçlılar bu sanat eserlerini baltalarla kestiler, mabede katırlar ve atlar sokarak ganimeti yüklemeye başladılar. Hayvanlar zorla yürüyor ve kayıyorlardı. Sahipleri onları bıçakla saplıyordu. Kar beyaz mermer levhalar hayvan kanından allandı. Denizde bir fırtına, kanlanan ay veya güneş tutulması gerekmiyor muydu bu son felâketi haber verecek?”

Dandolo, Bizans tahtına Baudouin'i oturtuyor. 16 Mayıs 1204'te Prens Baudouin, bizim de şu anda basmış olduğumuz kar beyaz levha üzerine diz çöküyor. Kırmızı ipek don, mor çizmeler, arkadan ve önden altın düğmeli kıymetli giysi

giymişti, üzerinde de pallium, kartallar ve değerli taşlarla işlenmiş pelerin vardı.

Bir Bizans papazı: “Venedik kraliçe falan değil. O bir kurbağa, hatta deniz yılanı, sakinleri ise – korsan.”

29 Mayıs Gecesi Ayasofya’da Son Hıristiyan Ayini Çınladı

Erişilmez günahkâr şehrin surları Mayıs 1453’te yeniden sarsıldı. Şehri, son imparator Konstantin XIII savunuyordu. 29 Mayıs gecesi Ayasofya’da son Hıristiyan ayini çınladı. İmparator efkaristiya aldı, ecel de artık omzuna elini koymuştu. İmparatorluğun önde gelenleri birbirine sarıldıktan sonra gece yarısına doğru dağıldılar. Şehir surlarına ölmeye gittiler. İmparator, “kükreyen aslan gibi, sağ elinde hançerle”, Aziz Romanos Kapısı yanında delinen surda hayatını kaybetti. Yeniçeriler kiliseye üzerinde kanla geldiler.

Bir efsane: “O zaman altarda bir papaz ibadet ediyordu. Müminlerin çığlık atması üzerine papaz yavaşça döndü ve askeri görünce, ayine ara verdi. Altara girdi, tahttan kutsal kâseyi aldı ve duvara doğru saptı. Yeniçeriler ona yetişinceye kadar taşlara gömüldü gitti. Gizli bir kapı olmasın diye bakınan asker bir şey bulamadı. Papaz duvardan geçmişti. Hıristiyanlar, bazen ıssız gecelerde kaybolan papazın sesinin duyulduğunu anlatıyorlar. Yarıda bıraktığı ayini tamamlamak üzere bir gün yine ortaya çıkacağına inanılıyor. Fatih II. Mehmed Ayasofya’ya öğleden sonra teşrif etti. Narteksteki tunç kapının önünde, bıçakla süsleri kazıyan bir yeniçeri gördü. Padişah kılıcıyla bu barbara vurdu ve ağır adımlarla içeri girdi. Altarın önüne dikilerek ağır ağır, “Allah yeryüzünün ve gökyüzünün ışığıdır!” dedi ve yüzükoyun düştü. Aldığı bir avuç tozu başına sürdü. Alnı yanıyordu.

Ahmediye’nin Işığı, Bin Bir Direk’in Karanlığı

Genç padişah Ahmed – “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi, Osmanlı’nın hükümdarı, yukarıdaki ve aşağıdaki denizlerin hâkimi, göklerin habibi” – Ayasofya’nın karşısına İstanbul’un en büyük ve en aziz camisini yaptırıyor – Ahmediye. Şaşkınlık içinde kaldığımız bu engin ibadethanede hayranlık duygusu dolduruyor kalplerimizi. Huzur. Derin bir sükûnet. Işık. Dört devasa sütun üzerinde daha da devasa bir kubbe. Duvarlar mavi Anadolu minesiyile kaplı. Elim, bu görsel bayramı tasvir etmekte kifayetsiz kalıyor – duvarlarda sürünen narin dallar, renkler ve parıldayan meyveler. Bu gerçeküstü ortamda adeta

kendinden geçen İsveçli Gustaf Adolf³⁶, yanındakilere: “Beni yalnız bırakın!” demiş. Ve dört saat kalmış.

Dışarıda güneş bulut arkasına saklanınca mavi duvarlar Karadeniz suları gibi yeşile bürünüyor. Bir yazıt: “Peygamberin cemalini yansıtan ışık, bütün görünür âleme düşüyor.”

Büyük kutsal halı üzerinde bir görevli yürüyor çorapla, ökçeleri çıkık.

Ahmediye’nin ilahi ışığından sonra bir yeraltı karanlığına gömülüyoruz – Bin Bir Direk adını taşıyan devasa bir su sarnıcı. Jüstinyen, kuşatma altındaki şehir sakinlerine su tedarik etmesi için kazdırmış sarnıcı. Sütunların sonu görünmüyor.

Sütunlar, üzerinde tarihin tekerlekli arabasının gıcırtyla tekerlendiği üst dünyayı dayaklıyor.

Tarih, bir anlığına duruyor, avuçla yeraltından su alıyor, alnını ıslatıyor ve yine atları kırbaçlıyor. Görünmeyen bir yerden akan suyun akan suyun şırıltısı ürpertici.

Kapalı Çarşı’nın Halıları

Kapalı Çarşı’da Kafkasya Türk’ü olan Musazâde Abdullah Bursa’nın, Buhara’nın, Türkistan’ın ve Kafkasya’nın harika halılarını gösteriyor. Eşsiz el işçiliği ve sedef parıltısı. Doğunun en güzel kadınları düşlerini bu halıların ipeğine dokumuş. Halıda insan kalbinin görünmez kusursuzluğu somutlaşmış. Fildişi oyması Acem minyatürleri gördük. Fırdevsi’nin Şahname eserinin 16. yüzyıl kopyası, kusursuz çizimler. Turkuaz

36 Arkeolojiye ve eski eserlere özel ilgisi olan İsveç veliahdı Gustaf VI. Adolf (1882-1973) 2-15 Ekim 1934 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti’ni ziyaret ediyor; İstanbul’da ise 7-11 Ekim tarihlerinde kalıyor.

renk tozdan elde edilmiş ve mineyle kaplanmış. İnce ve dayanıklı ipek kâğıda, fildişi külü ve altın karışımı mürekkeple yazılmış Kur'an-ı Kerim.

Osmanlı Trajedisinin Son Perdesi

Abdülmecid'in yaptırdığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun trajedisinin son perdesinin oynandığı Dolmabahçe Sarayı'nı ziyaret ediyoruz.

(Sarayın, küçük taşlarla serpişmiş ve yüksek çamlarla ve birbirine geçmiş incirlerle gölgeli bir bahçede beyazlaştığı yerde, bir zamanlar bir körfez varmış. Bu körfeze Amiral Baltaoğlu, Mehmed'in askeri filosunu getiriyor. Amiralin yıldızı aslında burada sönüyor. Baltaoğlu'nu kovduktan sonra, kadırgalarını Küçük İhlamur Vadisi'nden Altın Boynuz'a geçiriyor. Düşman kadırgalarını arkalarında gören, Venedikliler şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemiyorlar.)

Cam merdivenden çıkarak kristalleri yavaşça çınlayan muhteşem avizeler altından hazinelerle dolu büyük saray salonlarını dolaşıyoruz.

Atatürk'ün çalışma odasını, üzerinde, ömrünün son günlerinde karıştırdığı üç kitap ve bir dosya olan masasını, ayrıca fil ayağından bir çöp kovası ve bilyardo masası görüyoruz. Boğaz'ın yeşil minesinin görüldüğü teras. Ayvazovski'nin, üzerinde geçen yüzyılın melankolisinin sarardığı tabloları, eski bir kitabın sayfaları arasına konmuş kuru bir çiçek gibi.

31 Mayıs, Çarşamba

Boğazkesen: Nöbete Durmuş Devler Gibi

Serin ve bulutlu bir güne uyanıyoruz. Boğaz'ı küçük bir vapurla geçerek Kavak'a kadar gidiyoruz. Ötede Karadeniz'in karanlık suları dalgalanıyor. Güvertede İtalyan kızları cıvı cıvı, kırlangıçlar gibi. Vapur, sakin koylarda kıvrılıyor, gölgeli bahçeler, koyu yeşil servi koruları, köşkler, evleri kararmış ağaçtan Anadolu köyleri, dalyanlar. Nöbete durmuş devler gibi, Mehmed'in Rumeli Hisarı'nın yavuz kuleleri yükseliyor. Karşıda, Anadolu yakasında, Fatih'in dedesi Bayezid'in yaptırdığı Anadolu Hisarı'nın harabeleri görünüyor. 21 yaşındaydı Mehmed, Edirne'de padişah sarığını giydiğinde. Tarihe yıldırım hızıyla daldı genç padişah, İvan Şişman'ın³⁷ kız kardeşi Mara'nın³⁸ oğlu Ahmed'i boğdurttu, birkaç ay zarfında bu yavuz kaleyi yaptırdı. Buradan dökme demir toplar yabancı kadirgalara taş gülleler fırlatıyordu, sonra da

37 İvan Şişman – İkinci Bulgar Devleti'nin son çarı; 1371-1395 arası çarlık yapıyor.

38 Mara – Çar İvan-Aleksandır'ın Yahudi asıllı eşi Sara'dan kızı; Prenses Mara'yı I. Murad Hüdavendigar eş olarak alıyor.

güçlü şehir surunda gedik açtı. Rumeli Hisarı'nı yapmaya başladığında paşalar kolları sıvayarak dülgerlerle beraber taş taşıyorlar.

Pierre Loti

İstanbul'da külrengi cami kubbeleri, üstüne un serpilen mantara benziyor. Minareler bulutları ok gibi deliyor.

Muşamba kaplı bir merdivenden, geçen yüzyılın sonundan mütevazı bir İstanbul evine doğru tırmanıyoruz; bu ev, "Türklerin ak günde de kara günde de asil dostu" olan Pierre Loti'nin hatırasını yaşıyor. "Azade" eserinin yazarı demir bir kapıdan giriyordu evine. Burada, yarım yüzyıl boyunca Avrupa'nın romantik ruhunu heyecanlandıran sayfaları kaleme aldı.